

ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 35:37.07:342.7(477)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ І ЖИТЕЛІВ ОКУПОВАНИХ ТА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ УКРАЇНИ ТЕРИТОРІЙ НА ОСВІТУ: ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Поступна О. В.,

*к.держ.упр., доц., докторант кафедри соціальної і гуманітарної політики,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України;*

Полякова О. С.,

*к.ю.н., доцент кафедри військового права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Проаналізовано стан забезпечення реалізації права внутрішньо переміщених осіб і жителів окупованих та непідконтрольних Україні територій на освіту, визначено головні проблеми, які досі залишаються не вирішеними або механізми вирішення яких є недосконалими. Виділено ті проблеми, які можуть стати серйозними викликами для українського суспільства у майбутньому, якщо їх не вирішувати сьогодні.

Ключові слова: публічне управління, державна освітня політика, система освіти, реалізація права людини на освіту, внутрішньо переміщені особи, жителі окупованих територій, жителі непідконтрольних територій.

Postupna O. V.,

*PhD in Public Administration, Associate Professor,
Doctoral candidate of Social and Humanitarian Policy Department,
KRI NAPA;*

Polyakova O. S.,

*PhD in Law, Assistant Professor at Military Law Department,
National Law University named after Yaroslav the Wise,
Kharkiv*

ENSURING THE REALIZATION OF THE RIGHTS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS AND RESIDENTS OF THE OCCUPIED AND UNCONTROLLED TERRITORIES OF UKRAINE FOR EDUCATION: PUBLIC-MANAGEMENT ASPECT

The article analyzes the state of ensuring the implementation of the right of internally displaced persons and residents of the occupied and uncontrolled territories of Ukraine for education, identifies the main problems that are still unsolved or which mechanisms of resolution are imperfect. Those problems that can become serious challenges for Ukrainian society in the future if they are not being solved today are highlighted.

Key words: public administration, state educational policy, education system, realization of human rights to education, internally displaced persons, inhabitants of occupied territories, inhabitants of uncontrolled territories.

© Поступна О. В., Полякова О. С., 2018

Постановка проблеми. У 2014 р. унаслідок зовнішньої військової агресії було окуповано близько 8 % території України, на якій проживало понад 5,8 млн осіб [6, с. 4]. Тоді Українська держава увійшла до списку країн світу, які мають велику кількість людей, які переміщуються в межах своїх країн через збройні конфлікти та насильство. Вже через рік Україна посіла 8-е місце у світі (в 2015 р. налічувалася найбільша кількість переселенців – 1679000 осіб) після таких країн, як Сирія, Колумбія, Ірак, Судан, Ємен, Нігерія, Південний Судан [10]. Хоча за останні два роки спостерігається тенденція до незначного зниження або стабілізації кількості внутрішніх переселенців (варіюється близько 1,5 млн осіб), проте, цей показник ще залишається занадто високим, що змушує владні структури України розробляти додаткові механізми для забезпечення життєвих потреб як переселенців, так і жителів окупованих територій, у тому числі у сфері освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню забезпечення конституційного права громадянина на освіту та проблем в його реалізації присвячені наукові праці таких зарубіжних і вітчизняних учених, як Б. Андрушишин, В. Астахов, К. Астахова, В. Боняк, Р. Валєєв, О. Войно-Данчишина, Д. Дзвінчук, О. Кулініч, М. Курко, Т. Матюшева, М. Мацькевич, О. Мельничук, О. Павлюх, Н. Ракша, В. Рібакова, К. Романенко, С. Серьогіна, М. Скрипнюк, В. Смирнова, О. Стульникова та ін. Окремі питання стану реалізації права дитини на освіту в умовах збройного конфлікту в Україні висвітлено в роботах Г. Дубровинського, М. Закірова, З. Кузнецової, Г. Мазур, М. Менджул, В. Селюкова та ін.

Сьогодні існує велика кількість моніторингових звітів, спостережень, досліджень міжнародних, державних і недержавних інституцій, в яких не тільки проаналізовано стан забезпечення реалізації права людини на освіту та висвітлено низку проблем, з якими стикаються внутрішні переселенці, а й розроблені та пропонуються конкретні шляхи для покращення їх становища. Втім, вивчення реального стану забезпечення права переселенців і жителів окупованих та непідконтрольних Україні територій на освіту, висвітлення здобутків і недоліків у цьому процесі, визначення типових проблем з метою розробки пропозицій щодо їх вирішення залишається мало досліджуваною темою в науковому середовищі.

Мета статті – проаналізувати стан забезпечення реалізації права внутрішньо переміщених осіб і жителів окупованих та непідконтрольних українській владі територій на освіту, визначити головні проблеми, які досі залишаються не вирішеними або механізми вирішення яких є недосконалыми; виділити ті проблеми, які можуть стати серйозними викликами для українського суспільства у майбутньому, якщо не вирішувати їх сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Вперше за роки незалежності Україна зіткнулася з таким явищем, як масове внутрішнє переміщення населення. Хотілось би відмітити, що соціальний склад внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) є неоднорідним – переважну їх кількість складають жінки з дітьми та люди похилого віку. Серед проблем ВПО найголовнішими є відсутність житла, джерел доходу та засобів існування, психосоціальний стрес, нерідко розділення сімей, відсутність з різних причин необхідних для життя документів тощо.

Звичайно, перераховані проблеми схожі з тими, що виникають в інших країнах, які мають внутрішніх переселенців. Для їх вирішення у світі вже розроблено комплекс інструментів. Зокрема, на основі Керівних принципів щодо внутрішньо переміщених осіб (далі – Керівні принципи) в рамках спіль-

ного проекту Brookings та Університету Берна було розроблено національну рамку відповідальності щодо ВПО [11]. Даний документ містить 12 принципів, на основі яких здійснюється оцінка ситуації з ВПО у конкретній країні. Ці принципи охоплюють увесь спектр питань, відповідно до яких може здійснюватися оцінка поступу тієї чи іншої країни у покращенні становища ВПО, серед яких можна відмітити ті, що, на наш погляд, є першочерговими для формування ефективної державної політики, спрямованої на вирішення проблем переселенців, а саме: збір даних щодо кількості та становища ВПО; організація навчання щодо прав ВПО; створення юридичних механізмів для захисту прав ВПО; створення інституцій, які б відповідали за вирішення проблем ВПО; підтримка системного вирішення проблем ВПО; залучення достатніх ресурсів для вирішення проблем тощо.

Що стосується України, то за роки тривалості зовнішньої агресії, хоча й повільно, але розробляється національна політика щодо ВПО: прийнято низку правових актів, у яких закріплюються права і свободи ВПО, в тому числі врегульовуються питання доступу ВПО до освітніх послуг; визначено/ створено державні інституції, які відповідають за вирішення проблем ВПО і жителів тимчасово окупованих (далі – ТОТ) та непідконтрольних українській владі територій (далі – НКТ) (у 2016 р. створено Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб (далі – МТОТ)); вжито низку суттєвих заходів, направлених на впорядкування обліку ВПО тощо. Втім, ще багато питань залишається не вирішеними, в тому числі існують певні проблеми в реалізації прав ВПО і жителів ТОТ та НКТ на отримання освітніх послуг.

Вважаємо, що проблема реалізації права людини на освіту в сучасній Україні має певні складові, що стосуються: ВПО; жителів ТОТ; жителів НКТ; жителів, які живуть поблизу лінії розмежування, так званої “сірої зони”; в цілому громадян країни. Щодо останнього критерію, то, на нашу думку, необхідно враховувати вплив масового переміщення населення на території їх розселення, а, отже, в цілому на громадян України. Водночас, потрібно враховувати й той факт, що під час окупації Криму та зовнішньої агресії на Сході України, жителі цих територій, рятуючись від бойових дій і насильства, переміщувались не тільки в межах своєї країни, а й виїжджали до сусідніх країн. Це змушує Українську державу розробляти додаткові механізми щодо повернення своїх громадян та відновлення їх довіри до країни.

Наголосимо, що забезпечення реалізації права людини на освіту є одним із найважливіших конституційних прав, забезпечення якого є обов'язком держави. В Основному Законі України закріплено право кожного на освіту та вказано на обов'язковість повної загальної середньої освіти. Також зазначено, що держава забезпечує доступність і безоплатність мережі закладів освіти, розвиток системи освіти, надання державних стипендій та пільг здобувачам освіти [7]. Зрозуміло, що забезпечення реалізації права на освіту в першу чергу стосується дітей, оскільки саме вони є найголовнішими й наймасовішими споживачами освітніх послуг. Зауважимо, що відповідно до Керівних принципів, з метою покращення становища ВПО спочатку потрібно зібрати дані щодо їх кількості та становища.

Щодо кількості дітей-переселенців, то відомо, що в першій хвилі масового переселення в 2014–2015 рр. з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції (далі – АТО) до регіонів України було переселено 15 478 дітей, з яких найбільше було розміщено у Донецькій (22310 дітей), Харківській (17783 дитини), Дніпропетровській (15575 дітей),

Запорізькій (15459 дітей), Луганській (12574 дітей), Київській (8623 дитини) областях та у м. Київ (10181 дитина); найменша їх кількість була розселена у Волинській та Рівненській по 1069 дітей, Івано-Франківській (1022 дитини), Закарпатській (1002 дитини), Чернівецькій (822 дитини) та Тернопільській (647 дітей) областях [4, с. 3]. Станом на 6 квітня 2016 р. кількість дітей ВПО склала 196408 дитини або 16,5 % від всієї кількості ВПО [3, с. 2]. На жаль, точних даних про всіх осіб, які здобувають освіту або потребують освітніх послуг, в Україні немає. Також як і не висвітлюються оновлені дані щодо стану забезпечення реалізації права дітей-переселенців на освіту. Єдине, що можна відмітити, що на сайті Міністерства соціальної політики України (далі – Мінсоцполітики) кожного тижня оприлюднюється інформація про чисельність переселенців, яких взято на облік (з 2016 р. введено в експлуатацію Єдину інформаційну базу даних (далі – ЄІБД)). Так, станом на 19 березня 2018 р. в Україні взято на облік 1 490 833 переселенців або 1 216 164 сім'ї з Донбасу і Криму [8]. Проте, скільки з них дітей, тобто саме тієї категорії населення, яка в першу чергу потребує освітніх послуг, не визначено. Зрозуміло, що без точних даних про освітні потреби ВПО немає можливості їх задовольнити.

Отже, однією з актуальних проблем у забезпеченні реалізації права ВПО на освіту є відсутність реальних статистичних даних щодо потреб та надання їм необхідних освітніх послуг. Ця проблема має бути вирішена насамперед на центральному рівні. Сьогодні відповідальність за збір даних про освітні потреби ВПО є розмитюю: Мінсоцполітики відповідає за забезпечення формування та ведення ЄІБД; МТОТ – забезпечує формування і реалізацію державної політики з питань ВПО, при цьому немає впливу на процес обліку ВПО також, як і немає такого впливу Міністерство освіти і науки України (далі – МОН України), яке має забезпечувати доступ ВПО до освітніх послуг.

Також не вирішеними є питання, що стосуються структур управління освітою та самих освітян, які безпосередньо задіяні в процесі забезпечення реалізації права на освіту та надання освітніх послуг. Так, поява ВПО в країні актуалізувала потребу в розширенні структури і функцій підрозділів управління освітою, введення нових видів та форм, методів, технологій освітньо-виховної роботи у закладах освіти та ін. Незважаючи на те, що в освітніх структурах змінилася специфіка діяльності та збільшився об'єм роботи у зв'язку з обслуговуванням ВПО, які потребують освітніх послуг, додаткового фінансування більшість з них не отримала. Крім того, в їх організаціях не були введені додаткові ставки для роботи з ВПО, а також жоден з працівників не отримує додаткову винагороду за роботу з цією категорією населення. Отже, вважаємо, що в структурних підрозділах, що здійснюють державну освітню політику на місцях, має бути введена або окрема посада, або окремий підрозділ, який займався б освітніми питаннями переселенців, насамперед, збирав дані щодо освітніх потреб, у тому числі щодо перекваліфікації ВПО.

Разом з тим великою проблемою в Україні постає збільшення навантаження на дошкільні навчальні заклади (далі – ДНЗ) і загальноосвітні навчальні заклади (далі – ЗНЗ), які прийняли ВПО. В перші роки збройного конфлікту освітні субвенції, які закладалися в місцеві бюджети не враховували реальні дані території по кількості людей, які потребують освітніх послуг. І лише, з часом, освітню субвенцію перерахували з урахуванням дітей, які продовжили навчання у закладах освіти. Водночас у районах поблизу лінії розмежування існує інша проблема – мала кількість дітей, які відвідують заклади освіти, тобто заклади стали малокомплектними.

Як вже зазначалось вище, за станом забезпечення прав людини в Україні спостерігають різні інституції, наголошуючи на здобутках і проблемах у цій сфері. Так, в одному із останніх звітів коаліції неурядових організацій зазначено, що станом на березень 2017 р. питання забезпечення доступу ВПО до освітніх послуг частково врегульоване: для дітей з числа ВПО були виділені додаткові місця у ДНЗ та загальноосвітніх навчальних закладах (далі – ЗНЗ); було евакуйовано 18 вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) з Криму й НКТ та врегульовано на законодавчому рівні деякі питання забезпечення їх діяльності; запроваджено спрощений порядок вступної кампанії для абітурієнтів-переселенців; розроблений більш гнучкий механізм підтвердження кваліфікацій, освітнього рівня та переведення студентів з ВНЗ, які розміщені в Криму, створені умови для отримання студентами-переселенцями соціальної стипендії [1, с. 11]. У той же час наголошується на існуванні низки проблем, що стосуються: забезпечення прав студентів з числа ВПО на пільгові умови навчання; виділення додаткових бюджетних місць на навчання ВПО у ВНЗ; забезпечення студентів-переселенців місцями у гуртожитках повністю на безоплатній основі (відсутнє на сьогодні). Також відмічається низький рівень матеріально-технічного та фінансового забезпечення ЗНЗ, зокрема із дистанційною формою навчання, що не дозволяє закладам освіти функціонувати на повну потужність та ін. Зауважимо, що розвиток і поширення позитивного досвіду дистанційного навчання потребує особливої уваги держави, оскільки така форма здобуття освіти є сьогодні практично єдиною можливістю (є ще екстернатна форма навчання, але вона не є популярною) для учнів з ТОТ та НКТ. У цілому, аналогічні проблеми висвітлені й в інших моніторингових дослідженнях, причому як в попередніх, так і в нинішніх. А це означає, що ситуація в країні залишається ще складною.

Слід відмітити, що на існування низки проблем, з якими стикаються сьогодні ВПО в освітній сфері наголошують також науковці й практики. Зокрема, визначається недосконалість механізму переведення здобувача освіти із навчального закладу, розташованого на НКТ, до закладу освіти, що розміщений на території України (велика тривалість процесу, складність в отриманні документів, розрив у навчанні, нестача ліцензованих місць у навчальному закладі); не врегульовано питання співпраці конкретного закладу освіти з громадськими організаціями, які виявили бажання допомогти цьому закладу; залишається поза увагою держави вирішення питання про психологічні проблеми дітей-переселенців (наприклад, шкільні психологи не мають і не володіють методиками й навичками роботи з дітьми війни, їх адаптації та соціалізації), які можуть мати негативні наслідки у майбутньому; існує проблема у нестабільності відвідування закладів освіти дітьми-переселенцями у зв'язку з тим, що вони разом із сім'єю змушені постійно переміщуватися (виїжджають додому в разі стабілізації воєнної ситуації та повертаються у разі відновлення бойових дій); значне навантаження на місцеві бюджети в організації безкоштовного харчування та підвозу дітей до закладів освіти в районах; погіршення матеріального становища студентів з Донеччини та Криму порівняно із ситуацією до їх переїзду на територію України змушує молодь або переводитися на іншу форму навчання, щоб працевлаштуватися і платити за навчання та проживання, або взагалі переривати навчання; брак знання та інформації про права людини як серед дітей, молоді, так і серед дорослого населення тощо.

В контексті останньої проблеми не можна не відмітити зусилля МОН України. Зокрема, на офіційному сайті розміщена необхідна інформація жителям Донбасу та Криму за такими рубриками: біженцям та особам, які потребують додаткового захисту; студентам (механізм переведення до ВНЗ України та підтвердження диплому, діяльність переміщених ВНЗ та освітніх центрів); педагогічним працівникам (працевлаштування, збереження місця роботи, механізм отримання дублікату трудової книжки); учням та випускникам (механізм продовження здобуття освіти та отримання свідоцтва/атестату, безкоштовний он-лайн-курс для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО) і державної підсумкової атестації (далі – ДПА) та механізм проходження цих випробувань тощо) [2]. Проте, цього виявляється недостатнім. Для підвищення рівня правової обізнаності та компетентності як батьків, так і здобувачів освіти можна було б розмістити відповідну інформацію на локальному рівні, наприклад, у закладах освіти.

Найбільш серйозною проблемою для України є відновлення або організація доступу до освітньої інфраструктури жителів Донецької і Луганської областей. Так, у Звіті МТОТ про стан виконання за четвертий квартал 2017 р. Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 р., наголошується, що в цих областях потребує фінансування проведення першочергових робіт із відновлення 70 пошкоджених навчальних закладів на суму 339,729 млн грн, із них у Донецькій області – 46 об'єктів (13 ДНЗ, 26 ЗНЗ, 7 професійно-технічних навчальних закладів) на суму 141,553 млн грн, в Луганській області – 24 об'єкта (на суму 198,176 млн грн) [5, с. 1-2]. Тож, заклади освіти в цих областях або зруйновані повністю внаслідок обстрілів, або не працюють через пошкодження та близькість до зони бойових дій. У звіті також визначені позитивні результати структурних підрозділів управління освіти і науки Донецької та Луганської областей, що полягають в організації безкоштовного й безперешкодного доступу дітей із числа ВПО в набутті навчально-виховних послуг у закладах освіти та організації їх безкоштовного харчування (учнів 5-11 класів) за кошти місцевих бюджетів.

Щодо забезпечення доступу дітей із НКТ до української освіти, то, за даними МТОТ у 2017 р.: було створено 23 освітні центри для забезпечення доступу молоді до ВНЗ; 1550 студентів вступило до українських ВНЗ (термін вступної кампанії було продовжено до 30.09.2017 р. та спрощено умови вступу); в результаті дистанційного навчання 124 учня отримали свідоцтво про базову загальну середню освіту, 117 – атестати про повну загальну середню освіту; екстерном здобули загальну середню освіту 1215 дітей і повну загальну середню освіту 848 учнів [9]. Варто відмітити, що освітніми центрами “Крим-Україна” надається допомога ВПО з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя в оформленні документів для вступу до закладів вищої та професійно-технічної освіти; у проведенні річного оцінювання та ДПА з української мови та історії України; у видачі документів державного зразка про базову або повну загальну середню освіту; у тимчасовому поселенні на час проходження річного оцінювання, ДПА, а також в отриманні документів, що посвідчують особу [5, с. 18-19].

Здійснений аналіз стану забезпечення реалізації права ВПО і жителів ТОТ та НКТ на освіту показав, що в Україні розроблено нормативно-управлінський алгоритм реагування на ситуацію, що склалася в освітній сфері. Цей алгоритм

не є досконалим, має низку не вирішених питань, оскільки має специфічні особливості в забезпеченні реалізації права людини на освіту на територіях із різними статусами (ТОТ, НКТ, “сіра зона”, територія України). Проте, можна відмітити високу самоорганізацію освітян на місцях, яку вони продемонстрували особливо в 2014-2015 рр., коли вирішувалися питання включення дітей із сімей ВПО до закладів освіти оперативнo та без перешкод.

Разом з тим, недивлячись на спільні зусилля державних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та міжнародної спільноти, сьогодні в Україні із-за складної соціально-економічної та політичної ситуації поступово знижується показник охоплення дітей освітою, але і це не єдина проблема, з якою стикаються громадяни країни, які постраждали від зовнішньої військової агресії.

Відтак, масштаб, гострота, складність і затяжний характер ситуації, в якій опинилася Україна, свідчать про складність теоретичних і практичних питань, що потребують активізації зусиль в першу чергу органів влади, щоб ліквідувати наслідки чи запобігти їх виникнення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В ході дослідження було виявлено низку проблем, що стосуються забезпечення реалізації права ВПО і жителів ТОТ та НКТ на освіту, які можна згрупувати за певними ознаками. Зокрема, відповідно до мети, можна виділити:

– гносеологічні проблеми (спричинені нестачею інформації про кількість громадян, які потребують освітніх послуг (види цих послуг, стан їх отримання, тенденції та динаміка), неефективне інформування населення про можливості та умови отримання освітніх послуг);

– предметні проблеми (проблема влаштування дітей до закладів освіти через брак вільних місць; бюрократизація; невизначеність у зборі документів (відсутній точний перелік документів, які необхідні для зарахування до ВНЗ; не узгодженість у можливості отримання необхідних документів із НКТ і ТОТ; вимога про необхідність ліквідації академічної різниці тощо); небезпека (збір документів пов’язують із ризиками, що несуть загрозу людському життю); низький рівень матеріального становища осіб, які потребують освітніх послуг; невизначеність майбутнього молодих людей, які змушені відвідувати заклади освіти на НКТ (не визнання документів про освіту, які видаються на цих територіях; зміна ідеології; відсутність власних освітніх стандартів, методик, програм тощо); необхідність психологічної підтримки дітей та молоді при адаптації до нових умов навчання та ін.).

Вище перераховані проблеми, в свою чергу, можна розглядати відповідно до масштабів їх поширення, а саме: міждержавні (між Україною, Російською Федерацією – країною-агресором, іншими країнами, до яких мігрували жителі Криму та Донбасу), державні, регіональні та локальні.

Оскільки проблема завжди передбачає свого носія – певну спільноту, групу та їхню діяльність, то відповідно до носія, проблеми можна розподілити таким чином: проблеми ВПО; проблеми жителів ТОТ; проблеми жителів НКТ; проблеми жителів “сірої зони”; проблеми всіх громадян країни. Слід наголосити, що проблема з ВПО є найбільш масштабною як за чисельністю, так і територіально (переселенці розселилися неоднаково по всій території країни), тому ця проблема має свої специфічні особливості, що проявляються на території їх розселення. Зауважимо, що всі проблеми, пов’язані із забезпеченням реалізації права ВПО і жителів ТОТ та НКТ на освіту, а, отже, відносяться до соціальних проблем.

Усі визначені проблеми мають свої межі функціонування, тобто їх можна поділити за часом дії: короткотривалі, які можна вирішити або вже вирішено в короткий строк (наприклад, у правовому полі шляхом прийняття нормативно-правового акту); середньотривалі (адаптація здобувачів освіти до нових умов навчання; інтеграція переселенців у спільноту територіальної громади, яка їх прийняла; вирішення питання додаткового навантаження як на працівників освіти, так і на управлінські структури, проблема правової компетентності тощо); довготривалі (проблема впливу війни на становлення (соціалізацію) всіх дітей країни (особливої уваги, звичайно, потребують діти-війни); проблема зміни виховного процесу у закладах освіти, ідеологічно-виховної та просвітницької роботи в державі та ін.). Серйозними викликами для українського суспільства у майбутньому, якщо їх не вирішувати сьогодні, на нашу думку, можуть стати саме довготривалі проблеми, які можуть породити значні соціальні девіації.

Отже, сьогодні залишаються проблеми в процесі забезпечення реалізації права ВПО і жителів ТОТ та НКТ на освіту, які потребують відповідного обговорення й осмислення на постійній основі, а також розробки пропозицій, рекомендацій щодо їх вирішення.

Список використаних джерел:

1. Актуальний стан забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні. Доповідь зацікавлених сторін: Доповідь підготовлено за технічної підтримки Української Гельсінської спілки з прав людини. 2017. 17 с.
2. Жителям Донбасу та Криму. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/zhitelyam-donbasu-ta-krimu> (дата звернення: 20.03.2018).
3. Забезпечення соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб. Анотація / Відділ соціальної безпеки НІСД. Київ: НІСД, 2016. № 28. Серія "Соціальна політика". 10 с. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ditu-14275.pdf> (дата звернення: 20.03.2018).
4. Звіт за результатами громадського моніторингу доступу тимчасових переселенців до освіти. Київ: Міжнародний Фонд "Відродження", 2015. 14 с.
5. Звіт про стан виконання у IV кварталі 2017 р. заходів, передбачених Комплексною державною програмою щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року. 25 січня 2018 р. 130 с. URL: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 20.03.2018).
6. Звіт: забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року. Фондація "Відкритий Діалог", липень 2015 р. URL: www.odfoundation.eu (дата звернення: 20.03.2018).
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: [із змін. і допов.] станом на 30.09.2016 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.03.2018).
8. Обліковано 1 490 833 переселенців. 19 березня 2018 р. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/14966.html> (дата звернення: 20.03.2018).
9. Презентація в УКРІІНФОРМ: підсумки роботи МТОТ за 2017 рік. 25 січня 2018 р. URL: <http://mtot.gov.ua/prezentatsiya-v-ukriiinform-pidsumky-roboty-mtot-za-2017-rik/> (дата звернення: 20.03.2018).
10. Global report on internal displacement 2016 / Authors: Alexandra Bilak, Gabriel Cardona-Fox, Justin Ginetti [and oth.] ; Project director: Alexandra Bilak. Geneva : Internal Displacement Monitoring Centre, May, 2016. 108 p.
11. Kälin, Walter. Addressing Internal Displacement: A Framework for National Responsibility. Washington, DC: Brookings Institution – U of Bern Project on Internal Displacement, 2004.

Надійшла до редколегії 26.03.2018 р.